

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TEMEL PRENSİPLERİ*

Yazar: Jonathan M. Harris

Çeviren: Emine Özmete**

Özet

Bu makalede, çevresel ve doğal kaynaklar, insan refahı, kalkınma konularında çalışan Tufts Üniversitesi'nde profesör olan Jonathan M. Harris sürdürülebilir kalkınmanın temel prensiplerini ortaya koymaktadır. Çalışma, kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarını ekonomik, ekolojik ve sosyal perspektif ile açıklamaktadır. Harris, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları olduğunu belirtmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın başarılması için de bu perspektiflerin sentezinin yapılması gerektiğine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, sürdürülebilir kalkınma

BASIC PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

Johnathan Harris Professor in Tufts University, specialist on environmental and natural resources, human well-being and, sustainable development, investigates basic principles of sustainable development in this article. The study explains development and sustainable development concepts with economic, ecological and social aspects. Harris indicates that the aspects of sustainable development such as economic, environmental and, social. He focuses on synthesis of those perspectives for achievement of sustainable development.

Key Words: Development, sustainable development

1. Kalkınma Kavramı

Büyük fikirler genellikle basit düşüncelerden ortaya çıkmıştır. Herhangi önemli bir konu spesifik bir şekilde analiz edilirken ister istemez karmaşıklık ve anlaşılabilirlik içermekte; güçlü düşünsel paradigmalara temel oluşturan esas kavramlar ise genelde daha kolay anlaşılabilirlerdir. Sosyal bilimler alanında, milyonlarca insanı etkileyen ve ülkelerin politikalarına rehberlik eden fikirler yalnızca entelektüel kesime değil herkese ulaşabilmelidir.

Ancak böylece bu fikirler yerel düzeyden küresel düzeydeki kurumlara aktarılabilir ve hem insanlığı hem de yaşamımızı belirleyen yapının bir parçası haline gelir.

---

*Kaynak:Harris,J.M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute Working Paper:00-04, Tufts University, USA.

**Doç.Dr.,Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi/Associate Prof.,Ankara University Faculty of Health Sciences Department of Social Work

İşte bunlar kalkınma kavramını tanımlamaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından önce, kalkınma kavramı bugünkü şekli ile hemen hemen aynıydı. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında dünyada hâkim olan imparatorluk ve sömürgeci güç yapısı, günümüzdeki ekonomik ve sosyal gelişmeler için temel hazırlamıştır. Sömürgeci bölgeler öncelikli olarak hammaddelerle ve ucuz işçilerle (19.yüzyılın son yarısında köle işçilerden oluşur) imparatorluk güçlerini destekleme işlevini üstlenmişlerdir.

Avrupa'nın zengin bölgelerinde, Kuzey Amerika ve Japonya'da ekonomik büyüme genellikle kabul edilen "ilerleme" ve "modernizasyon" hedeflerinin merkezinde yer almaktaydı, ancak eşitlik ve sosyal adalet konularına nispeten daha az önem verilmekteydi. Büyük Kriz sürecinde yoksulluk ve güçsüzlüğün getirdiği çaresizlik ya da sosyal güvenlik ağının bulunmayışı; Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, insanların büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarının karşılanması ile kalkınma politikalarının sürdürülemeyeceğini göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşının sonunda, kavramlar ve politikalar kesin bir biçimde değiştirilmiştir. Çoğunluğa yönelik ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, hükümetlerin temel görevi olmuştur. Sömürgeci güçlerin bağlarının parçalanmasıyla, bu amaç dünyadaki daha yoksul ülkelere yayılmıştır. Sosyal ve kurumsal birleşenleriyle birlikte ekonomik kalkınma, hem kuram ve kurallarda hem de kapitalizm ve komünizm arasındaki Soğuk Savaşta esas konu olmuştur. Ekonomi tarihi düşünürü Roger Backhouse'ın değindiği gibi:

Modern kalkınmacı ekonomi 1940'ların öncesinde yoktur. Günümüzdeki şekliyle, kalkınmacı ekonomi anlayışına göre; diğerlerine oranla gelişmemiş ya da daha az gelişmiş ülkelerin- bölgelerin, bir şekilde gelişiyeğine inanılmaktadır (Backhouse,1991).

Biçimsel neoklasik ekonomi kuramında, kuralcı perspektiften çok pozitif perspektif kazanmak için harcanan çaba, var olması gerekenden daha çok var olanı tanımlamaktadır. kalkınmacı ekonomi ise, tersine, Backhouse'ın tanımını açıklayacak şekilde tamamen kuralsaldır. Bu şekilde, kalkınmacı ekonomi sosyal ve politik konularla ilgilenmekten kaçınmamalı ve ekonomik anlamlar kadar hedeflere, ideallere ve amaçlara odaklanmalıdır.

1960'ta W.W. Rostow'un ekonomik gelişmeyi açıklayan Ekonomik Gelişmenin Aşamaları başlıklı yazısının alt başlığı "Komünist Olmayan Bildiri"dir (Rostow, 1960). Marksizm dünyadaki insanların çoğunluğuna daha iyi bir gelecek sağlamayı önermektedir. Rostow sosyal ve ekonomik hedeflerin daha iyi

dengelenmesini araştırmaktadır. Bu perspektifte önemli olan ekonomik kalkınmanın doğrusal anlamıdır.

Bu görüşe göre, başarılı bir şekilde gelişmekte olan ülkelerin tümü ekonomik kalkınma sayesinde geleneksel toplumdan, olgunluk ve kitlesel tüketim gibi aşamalara geçmelidir. Bu nedenle “Az Gelişmiş” ülkeler komünist devrimine ihtiyaç duymadan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’nın “olgun” statüsüne ulaşmayı umut etmektedirler. Rostow’un ekonomik ve sosyal kalkınma perspektifi ile kitlesel tüketim hedefini kapsamlı olarak belirttiği kalkınma kavramı, kalkınma kuramcılarının tarafından tümüyle kabul görmüştür.

Böylece ekonomistler, sosyal bilimciler ve kural koyucular, politik ekonominin eski düzenlemelere oranla daha hırslı bir düşünce biçimine sahip olduğunu benimsemişlerdir. Ekonomik kalkınma politikasının en açık hedefi, artan nüfusa sürekli bir şekilde mal ve hizmet sağlayarak, tüm dünyanın yaşam standardını yükseltmektir. İkinci dünya savaşından sonra kurulan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumsal yapılar belirlenen bu hedefe göre yapılandırılmıştır.

Kalkınma politikaları yavaş yavaş değişirken; farklı zamanlarda farklı yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Asıl nokta daha verimli tarım ve endüstrileşmenin sağlanması olarak belirlenmiştir. 1970’lerin sonlarında Paul Streeten, Mahbub UI Haq ve diğerleri temel ihtiyaçlara odaklanılması fikrini savunmuşlardır (Streeten, Burki, UI Haq, Hicks ve Stewart, 1981). Yoksullar için eğitim, beslenme, sağlık, sanitasyon ve istihdam olanaklarının sağlanması bu yaklaşımın temel öğeleridir. Bu bakış açısı, başarılı gelişme endeksini hesaplamak için Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile birlikte sağlık ve eğitim ölçekleri kullanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın İnsan Gelişme Endeksinden esinlenmiştir.

1980’lerde gelişmenin odak noktası; ticaretin liberalleştirilmesi, hükümet açıklarının eliminasyonu, gereğinden fazla artan döviz oranları ve etkisiz kamusal organizasyonların kaldırılması gibi “yapısal düzenlemelere” doğru kaymıştır. Yapısal düzenlemeler, abartılmış bürokrasilerdeki dengelenmemiş bütçeler ve büyük borçlara neden olan hükümet merkezli gelişme politikalarındaki hataları düzelten bir etken olarak görülmüştür. Buna karşın yapısal düzenleme politikalarının temel ihtiyaçlardan farklı olduğuna ilişkin eleştiriler de yapılmıştır. Ekonomik verimlilik arttığında pazar odaklı reformlar, yoksullara eşitsizlik ve zorluktan başka bir şey getirmemiştir. Bu nedenle kalkınma sürecinde temel

ihtiyaçlar perspektifi ile market odaklı perspektif arasında hep bir gerilim/baskı olmuştur.

Yeni bir yüzyıla girerken, son 50 yılda kaydedilen en geniş ve tarihteki en yeni küresel gelişme hareketi nedir? Küresel kalkınma kavramı, çeşitli politik yapıdaki ülkeler tarafından büyük ölçüde kabul görmüştür. Özellikle Doğu Asya'da olmak üzere hem standart GSMH ölçeklerinde hem de ömür beklentisi, eğitim gibi insani gelişme ölçeklerinde dünya genelinde kayda değer başarılar ve ilerlemeler olmuştur. Bunların yanında yavaş ya da olumsuz gelişmeler de görülmektedir, özellikle Afrika'da, GSMH artışının yavaş olduğu, kişi başına düşen yiyecek miktarının gittikçe azaldığı ve hatta AIDS'in hızla yayıldığı çoğu ülke harap olmuş ve ömür beklentileri büyük ölçüde düşmüştür.

Küresel olarak, çoğu ülke GSMH ve İnsani Gelişme Endeksi ölçeklerinde kayda değer ilerlemeler göstermişlerdir. Ama genel olarak, dünya ölçeğindeki kalkınma kayıtlarında iki esas noktaya değinilmiştir:

- Kalkınmanın faydaları, gelir eşitsizliklerinin süregelen olması ve bazen de artması nedeni ile düzensiz şekilde yayılmıştır. Dünyanın yarısına yakını zengin olurken; büyük bir çoğunluğu gittikçe artan şekilde yoksul ve yetersiz beslenen insanlardan oluşmakta idi.
- Kalkınmanın sosyal yapı ve çevre üzerinde büyük olumsuz etkileri bulunmaktadır. Çoğu geleneksel toplumda gelişme sürecinde; ormanlar, su sistemleri ve yoğun şekilde yapılan balıkçılık tahrip edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin genellikle kentsel alanları; kirlilik, düzensiz ulaşım, su ve alt yapı sistemleri nedeniyle zarar görmektedir. Çevresel bozulmalar, eğer kontrol edilmezse, gelişme ile birlikte ortaya çıkan kazanımlara zarar verebilir ve hatta temel ekosistemin yıkılmasına neden olabilir.

Bu problemler elde edilen başarılarla büyük zararlar vermektedir. Daha doğrusu, geçen yarım yüzyılda elde edilen başarıları hatalara çevirmekle tehdit eden bir gelişme şekli ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn ve yönetici ekonomist Joseph Stiglitz 1999'da eğer küresel gelişme başarıya ulaşabilirse, çok önemli sonuçlar sağlanacağını öngörmüşlerdir. Harsher Richard Norgaard gelişme paradigmasını eleştirirken, bu paradigmaları temel hataların belirleyicisi olarak görmektedir:

Modernizm ve modernizmin son şekli olarak görülen kalkınma, ilerlemeyi ortaya koymuştur... Ancak bu ilerlemelerin yalnızca birkaçı

maddi servet sağlarken; aşırı kaynak tüketimi ve çevresel bozulmalar şimdi gelişmelerin çoğunu tehlikeye atmakta ve bağlanan tüm umutları tehdit etmektedir. Modernizm, kalkınma sürecinin içinde olmamızı sağlamış; böylece ortaya çıkan çevresel, örgütsel ve kültürel problemleri görmemizi engelleyerek bizi aldatmıştır (Norgaard, 1994).

Kalkınma kavramına bir reform ya da yeni bir radikal bir düşünce getirilip getirilmeyeceği, amaç ve yöntemlerde ihtiyaç duyulan değişiklik ile ilişkilidir. Tüm uluslarda kalkınma kavramı gittikçe yaygın hale gelirken; yirmi birinci yüzyılda farklı aşamalardaki farklı ülkeler için kalkınmanın yetersiz olduğu açıktır. Hem zengin ve yoksul ülkeler arasındaki; hem de zengin ve yoksul gruplar arasındaki açıklık azalmak yerine daha da artmaktadır. Eğer tüm devletlerin 2050 yılında sabit nüfusa ve tatmin edici bir GSMH düzeyine ulaştığını hayal edebilirsek, dünya ekosisteminin hayatta kalma süresinin kendi kaynaklarına ve çevresel absorpsiyon kapasitesine bağlı olarak gittikçe artacağını düşünebilir miyiz?

Geleneksel kalkınma düşüncesindeki sorunlara karşı artan farkındalık, yeni sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çevreyi koruyan kalkınma, sosyal hakları iyileştiren kalkınma gibi kavramlar yeni paradigmlar olarak açıklanmaktadır. Yeni formül, hem standart gelişme uygulamalarını eleştirenler hem de var olan gelişme kurumlarının liderleri tarafından büyük kabul görmüştür. Ancak sürdürülebilir kalkınmanın anlamı gerçekten nedir?

2. Sürdürülebilir Kalkınma: Yeni Bir Paradigmanın Tanımlanması

Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun (The World Commission on Environment and Development) 1987 yılındaki Ortak Geleceğimiz başlıklı raporu; sürdürülebilir kalkınmanın tanımını formüle ederek, çevre ve gelişme arasındaki çatışmaya neden olan konuyu ortaya koymuştur:

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını ellerinden almadan; şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanabildiği gelişme sürecidir (World Commission on Environment and Development, 1987).

Sürdürülebilir kalkınmanın, kavram olarak tartışılmaya ve kullanılmaya başlandığı günden bu yana genellikle kabul edilen üç boyutu bulunmaktadır (Holmberg ve Sandbrook, 1992):

- **Ekonomik:** Ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretebilmeli; hükümet ve dış borçların yönetilebilirliğini sürdürebilmeli, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınmalıdır.
- **Çevresel:** Çevresel olarak sürdürülebilir bir sistem, kaynak temelini sabit tutmalı, yenilenebilir kaynak sistemlerinin ya da çevresel yatırım fonksiyonlarının istismarından kaçınmalı ve yenilemeyen kaynaklardan yalnızca yatırımlarla yerine yeterince konulmuş olanları tüketmelidir. Bu süreç, ekonomik kaynak olarak sınıflandırılmayan, biyolojik çeşitlilik, atmosferik denge ve diğer ekosistem işlevlerinin korunmasını da içermelidir.
- **Sosyal:** Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, eşitlik dağılımını; sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır.

Açıkçası, sürdürülebilirliğin bu üç ögesi, kavramın basit orijinal tanımına bazı karmaşıklıklar da katmaktadır. Çok yönlü olarak ifade ya da ima edilen hedefler, amaçların nasıl dengeleneceği ve başarı ya da hatanın nasıl yargılanacağı konularını ileri sürmektedir. Örneğin, yeterince yiyecek ve su sağlamak için ihtiyaçlar doğrultusunda toprak kullanıldığında biyolojik çeşitlilik azalır mı ne olur? Kirliliğe neden olmayan enerji kaynakları daha pahalı hale gelirse, böylece de günlük harcamalarını karşılayamayan yoksulların sayısı artarsa ne olur? Hangi hedef daha önceliklidir?

Gerçek yaşamda, fedakârlıktan kaçındığımız durumlar azdır, Richard Norgaard'ın da değindiği gibi; bizler bir kerede yalnızca bir amacı gerçekleştirebiliriz. Norgaard, sürdürülebilir kalkınmanın, modern muhakemede varsayılan kontrol düzeyi ve işlevsel davranışlardaki gelişme ile tanımlanabileceği sonucuna varmıştır (Norgaard, 1994). Sürdürülebilir kalkınma kavramının güçlü kuralcı doğası, kavramın analitik olarak çözümlenebilir hale gelmesini zorlaştırmaktadır.

Bununla birlikte, sürdürülebilir kalkınmanın yukarıda belirtilen üç prensibi algı düzeyinde ortak bir yankıya sahiptir. Bunlar, geniş uygulama alanına sahip güçlü, kolayca anlaşılabilir bir kavram için kriter seti öne sürmektedirler. Eğer bu üç hedefi başarmada daha ileri noktalara gelinebilseydi, dünya daha iyi bir yer olurdu. Ancak bu üç ögeye her zaman eşit şekilde erişebilme olanağı olmayabilir. Sürdürülemezliği tanımlamak sürdürülebilirliği tanımlamaktan daha kolaydır ve

sürdürülemezliğin tanımı bizi gerekli politik hareketleri yapmaya motive edebilmektedir.

Farklı disiplinlerin bakış açısı ile problemlerin incelenmesi eğitici olabilmektedir. Çoklu disiplinlerin bakış açısı ile dördüncü bir amaçlar setine ihtiyaç duyulmaktadır. Ekonomistler, bir varsayımına göre, ekonomik amaçlara, ekolojistler çevresel boyuta ve toplum kuramcıları da sosyal konulara daha çok ağırlık vermektedirler. Ancak farklı perspektifleri dengelemeye çalışmadan önce, onları anlamamız ve mantığını keşfetmemiz gerekmektedir.

Bu üç alanın her biri genel olarak birer sistemi açıklamaktadır: ekonomik sistemler, çevresel sistemler ve sosyal sistemler, bunların her biri kendi mantığına sahiptir. Bu sistemleri bir bütün olarak analiz etmek mümkün değildir. Bu nedenle, Balaton grubunun sürdürülebilirliğin belirleyicilerine ilişkin raporunda önerildiği gibi her birini ayrı düşünerek başlamalıyız:

İnsan toplumunun bir parçası olan ve desteğine ihtiyaç duyan toplam sistem, çok sayıda alt sistemden oluşmaktadır. Bunların tümü doğru bir şekilde işleyememektedir ve eğer bireysel alt sistemler doğru şekilde işlemezlerse sürdürülebilir ve geçerli olmayacaklardır... Sürdürülebilir kalkınma toplam sistemler kadar alt sistemlerde de geçerli olursa mümkün olacaktır. Sürdürülebilir kalkınmanın yönü belirsiz olmasına karşın, toplam sistemin ve her bir ögesinin geçerliliği hakkında esas ve güvenilir bilgi sağlayacak göstergelerin tanımlanması, temel alt sistemlerin belirlenmesi gerekmektedir (Bossell, 1999).

Bu, sürdürülebilirliğin farklı boyutlarının ölçeklendirilmesi için farklı belirleyicileri kullanabileceğimizi göstermektedir. Belirleyiciler ölçeklendirmeleri ifade etmekte; ölçeklendirmeler de ölçek kavramının kuramsal tanımını göstermektedir. Üç farklı alandaki disiplinin bu bakış açısına göre önerilerini inceleyelim.

3. Ekonomik Perspektif

Neoklasik ekonomi teorisine göre, sürdürülebilirlik refahın maksimizasyonu olarak tanımlanabilir. (Bu insan refahı olarak varsayılmaktadır- ekolojik perspektifi anlatırken insan odaklı olmayan iddiaları tanıtacağız.) Ekonomistlerin çoğu; bu kavramı, tüketimden elde edilen yararın maksimizasyonu ile refahın artırılması şeklinde tanımlayarak basit hale getirmişlerdir. Bu tanımın kavramı aşırı

basitleştirdiği tartışılmasına karşın, insan refahı için birçok önemli ögeyi içerdiği (yiyecek, giyecek, barınma, ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi) ve tek boyutlu belirleyicilerin ölçülmesinde karşılaşılan problemlerin azaltılması gibi avantaja sahip olduğu belirtilmektedir.

Formal ekonomik analizler, sürdürülebilirliğin ekonomik bir kavram olarak geçerliliğinin olup olmadığını tartışmaktadır. Standart ekonomi kuramına göre; verimli kaynakların paylaşılması, tüketimden sağlanan yararın artırılmasında etkili olmalıdır. Eğer farklı zaman periyotlarında, tüketimin ekonomik değerini karşılaştırma yöntemi olarak zamanı tasarruflu kullanabilirsek, o zaman sürdürülebilirlik yalnızca verimli kaynakların paylaşılması anlamına gelir- bu kavram çoktan ekonomide yerini almıştır.

Redüksiyonist (kısıtlayıcı) yaklaşımın, sürdürülebilirlik anlayışında ıskonto kavramını kullanması da eleştirilere neden olmuştur. %10'luk bir ıskonto oranı ile günümüzdeki 72\$, yüzyıl sonrasında 1milyon \$ a eşit tutulacaktır. Günümüz değeriyle 72\$, 2100 yılındaki insanlar için 1milyon \$ ile eşdeğer olarak kabul edilecektir. Bu anlayış ile; aşırı kaynak tüketimi ve çevresel bozulmalar, ekonomik verimlilik ölçütlerine göre kabul edilebilir hatta optimal olarak düşünülebilir.

İskonto oranının kullanılmasındaki sorun; şimdiki ve gelecekteki nesillerin refahı için spesifik bir seçim yapmak zorunda kalmamızdır. Howart ve Norgaard, ıskonto oranı seçiminin, nesiller arasında kaynakların tahsis edilmesine ilişkin seçime eşdeğer olduğunu söylemişlerdir (Howart ve Norgaard, 1993). Güncel pazarda ıskonto oranının kullanılması, tüketici tercihlerine gereğinden fazla önem verildiği anlamına gelmektedir. Nesillere en fazla zarar verecek toprak erozyonu ya da sera gazlarının atmosferde ilerlemesi gibi konular dikkate alındığında sürdürülebilirliğe karşı büyük bir önyargı oluşmaktadır. Bu nedenle nesiller arası eşitliğin başarılması için, hem kaynakların kullanılması ve bunun çevresel etkilerine ilişkin sürdürülebilirlik kurallarını hem de düşük ıskonto oranını dikkate almak zorundayız (Cline, 1992).

Doğal kapital kavramı da ilişkili bir konu olarak öne çıkmaktadır. Doğal kapital, toprak ve atmosferik işlevlerden; dünyadaki tüm doğal kaynaklardan ve çevresel fonksiyonlardan oluşmaktadır. Herman Daly, sürdürülebilir kalkınmanın doğal kapitalin korunmasına yardımcı olabileceğini ileri sürmektedir (Daly, 1994). Bu düşünce, birisi yenilenebilir diğeri yenilenemez kaynaklar olmak üzere iki karar için yol gösterici olmaktadır. Yenilenebilir kaynaklar için kural, ürünlerin

sürdürülebilirliği için kaynak tüketiminin sınırlandırılması; yenilenemez olanlar için de kural, yenilenebilir doğal kapital yatırımlarından yararlanarak, yenilenemez kaynakların kullanımından elde edilen atıklara yeniden yatırım yapılmasıdır. Bu iki kuralın izlenmesiyle doğal kapitalin dengede tutulması sağlanacaktır. Doğal kapitalin kişi başına sabit stok kazandırması ayrıca Daly'nin de belirttiği bir faktör olan insan nüfusunun sabit tutulmasını da sağlayacaktır (Daly, 1991).

Doğal kapitalin spesifik sürdürülebilirlik kuralı standart neoklasik yaklaşımdan tamamen farklıdır. Neoklasik bakış açısında, doğal kapitali korumak için hiçbir neden bulunmamaktadır. Solow ve Hartwick'in ("Hartwick kuralı") çalışmasında, yeniden yatırım yapılarak üretilebilir kapital ve bu kaynaklardan elde edilen kar ile sağlanan yenilenemez kaynakların azaldığında, tüketim sabit tutulabilir ya da tüketimin artması sağlanabilir görüşü ortaya çıkmıştır (Common ve Perrings, 1992). Daly'nin yeniden yatırım kuralından farklı olarak, doğal kapital için herhangi bir özel stokunun korunmasına ihtiyaç yoktur.

Temel varsayım, iki çeşit kapitalin sürdürülebilirliğine dayanan Solow/Hartwick'in yaklaşımını içermektedir. Örneğin, eğer ormanları kesip yerine fabrikalar kurarsak; yeni endüstriyel tesisin ekonomik değerinin, kaybolan ormanların ekonomik değerinin üstünde olmasında daha başarılı oluruz. Daly'nin görüşü tam tersi bir varsayıma dayanmaktadır; insan yapımı ve doğal kapital esasen birbirini tamamlar ve çok zor birbirinin yerine konulabilir (Daly, 1994). Eğer doğal kapital özel ve eşsiz bir önem taşıyorsa, neoklasik ekonominin verimliliği sürdürülebilirlik için yeterli olmayacaktır (Toman, 1992).

Michael Toman'a göre, önemli kaynakların ve çevresel fonksiyonların korunması için "minimum güvenli standart" yaklaşımının uygulanmasına ihtiyaç duyulurken, bazı konular neoklasik pazar etkisi uygun olarak ele alındığında çözülebilir (Ciriancy-Wantrup, 1952). Michael Toman, ekolojik bozulmaların muhtemel zorluklarının ve geri döndürülemezliğinin hangi teorik yapının daha uygun olarak karar vermede kullanılması için bir kriter olduğunu ileri sürmektedir:

Minimum güvenlik standardı kavramı nesiller arası adalet, kaynak sınırlaması ve insan etkisi ile ilgili konularda uygulanabilir. Minimum güvenlik standardı sosyal bir belirleyici olarak; belirsiz olsa da, doğal kaynak sistemlerinin korunup geliştirilmesi için belirlenmiş olan toplumsal yargılar ve kaynakların özgürce kullanılması arasında bir çizgi olduğunu varsaymaktadır. Sözü edilen minimum güvenlik standardında, toplum

asgari maliyet ve yenilenemezlik gibi doğal etkilerle sonuçlanan hareketleri kabul etmemektedir. Minimum güvenlik standardı yaklaşımında toplumun rolü karar vermek ve toplumsal değerleri biçimlendirmektir. Minimum güvenlik standardı ekolojistler ve ekonomistler tarafından ahlaki zorunluluklar ve iskontolar hakkındaki ahlaki yargılara bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Bu mantıklı görüş benimsenirse ekonomik kuramlar ve politikalar daha geniş bir kapsama sahip olacaktır. Toman'ın önerdiği karar mekanizmasında “ahlaki zorunluluklar”, “halkın karar vermesi”, “sosyal değerlerin biçimlendirilmesi” konularındaki temel rol belirlenmelidir. Bunların hiçbirisi pazarın en iyi kaynak paylaştırıcısı olarak benimsendiği ve yalnızca hükümete ait bir rol olan pazar eksikliklerinin düzenlendiği neoklasik ekonomi modelinde görülmemektedir. Böylece Toman, kuramsal ve toplumsal karar verme sürecini gerektiren standart neoklasik ekonomi analizlerinden bağımsız bir kavram olarak sürdürülebilirliğin önemini ileri sürmüştür.

Bu ekonomik paradigmada önemli bir değişim olduğu gösterilmektedir. Keynesian devrimi, makroekonomik dengeyi başarmak için hükümetin müdahaleler yapması ile insanların ekonomik faaliyetleri ve çevre arasındaki bağla ilgili tüm politik konuların görünüşü olan sosyal hedef alanlarında sürdürülebilirliği kabul eder. Pazarın, özel ve önemli bir anlamı olabilir, ancak farklı bakış açılarına ait disiplinlerle desteklenmiş sosyal karar sürecinden ulaşılabilecek sonuçları belirleyemezler. Bu noktada, ekonomistlerin bir kesiminin alçak gönüllü olmalarına ve diğer sosyal ya da doğa bilimcileri ile ortak çalışmaya istekli olmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Toman'a göre:

Amaçları tanımlamayı, sınırlamaları belirlemeyi ve büyük anlaşmazlıkları çözmeyi içeren sürdürülebilirlikle ilgili bazı anahtar konuları açıklamaya çalışan disiplinlerarası oldukça büyük bir alan bulunmaktadır. Ekonomistler ekolojik bilgiyi ve kaynak değerlerinin analizinde fiziksel kaynak sınırlarının etkilerini büyük ölçüde kullanabilmişlerdir. Sosyal bilimciler, gelecek nesillerin doğal çevredeki farklı hareketleri nasıl değerlendirebileceğini anlamamıza katkıda bulunabilirler. Ekolojistler, ekonomik değerlendirmede kullanılacak davranışlarla ilgili ekolojik enformasyon sağlayabilirler. Ayrıca ekolojistler, ekolojik etki analizindeki ekonomik dürtülerin rolünü hesaba katmışlardır (Toman, 1992).

Bu yaklaşımın geniş anlamlarını bulmak için konunun ekolojik ve sosyal boyutlarını da incelemek gerekmektedir. O zaman, gelişme politikası için olan yeni paradigmanın, sürdürülebilirliğin doğasındaki multidisipliner tartışmadan kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorusuna dönebiliriz.

4.Ekolojik Perspektif

Ekonomik kalkınmada hiçbir üst sınır bulunmayan modelleri öne süren ekonomistlerden farklı olarak; fizik bilimcileri ve ekolojistler sınırlama fikrine çok alışkındır. Doğal sistemler, katı kuralları olan termodinamik konularına ve yaşayan organizmalar için bu kuralların önemini ortaya koyan nüfus ekolojisi bilimine sahip olmalıdır. Ekolojist C.S. Holling'in değindiği gibi:

Ekolojik ve evrimsel biyolojinin iki temel aksiyomu (insanlar tarafından yaygın olarak kabul edilen görüş) üretken organizmalar ve karşılaşılması kaçınılmaz olan zaman, uzay ve enerjinin koyduğu sınırlardır. Tüm modern ekoloji ve evrimsel biyoloji için belirtilen temeller bu iki aksiyomun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Holling, 1994).

Ekolojik bir perspektifte; sürdürülebilirlik, nüfus ve tüketim düzeylerinde ki sınırları da içermelidir. Bu sınırlar bütün biyolojik sistemlere uygulanabilmektedir. İnsanların bunlardan bir süreliğine de olsa kaçındıkları görülebilir, ancak sonunda sınırlı bir gezegende yaşadıklarını kabul etmelidirler. Ekolojist Paul Ehrlich ve meslektaşları, insanların hayvanlar için gerekli olan temel enerjinin %40'ını tüketmekte, seçmekte ya da elemine etmekte olduğunu ortaya koymuşlardır (Vitousek, Ehrlich, Ehrlich ve Matson, 1986). Daha açık bir şekilde, 2050 yılı itibariyle nüfustaki %33 oranındaki artış ile (8 milyar) kişi başına tüketimin %50 oranında artması; böylece dünyadaki diğer türlere küçük bir alan kalması anlamına gelmektedir.

Ancak ekolojistlerin basit sınırlayıcı fikirleri sürdürülebilirliğin tartışılmasına katkıda bulunmamıştır. C.S. Holling'in üçüncü ekoloji aksiyomu olarak tanımladığı konular daha önemlidir (Holling, 1994). Üçüncü aksiyom "değişiklik ve yenilik üreten süreçlerle ilgilenir" – genetik çeşitlilik ile türlerdeki ve ekosistemlerdeki evrim ve değişim süreçlerinin sonuçları-

Genetik çeşitlilik ekosistemlerde esnekliğin artmasını sağlar. Esneklik, karışıklık ya da bozukluğu düzelterek bir sistemi mevcut kılan iyileşme kapasitesidir. Örneğin, bir orman ekosisteminde, böcekleri kontrol altında tutacak

yırtıcı hayvanların sayısının ve böceklerden etkilenmeyen türlerin artırılarak ile etkili türlerdeki böcek direncinin geliştirilmesi yoluyla böcek istilasından kurtarılabilir. Bu konularla ilgili örnekler çoğaltılabilir, ancak ekosistemin bütünlüğü korunması esastır. Esnekliğin anahtarı; çok çeşitli türlerin bulunması, bu türlerin birbiriyle etkileşim içinde olması ve şartları değiştirmeye uyum potansiyeli olan genetik formların depolanmasıdır.

Ekolojistler için sürdürülebilirlik, ekosistem esnekliğini korumak olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilirliğin bu bakış açısı, insan merkezli kavramlardan farklı olarak Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunda ileri sürülmüştür ve ekonomik kuramcılar tarafından tüketim temelli prensipler önerilmiştir. Bu zıtlık, durağan ya da artan tüketime ilişkin ekonomik modelden elde edilen “Solow’un sürdürülebilirlik kavramı” ile ekosistem esnekliğine dayanan “Holling’in sürdürülebilirlik kavramı” nı tartışan Common ve Perrings tarafından açıklanmıştır. Common ve Perrings “Solow’un sürdürülebilirlik kavramı” ile “Holling’in sürdürülebilirlik kavramı” arasında büyük bir ayrımın olduğunu bulmuşlardır. Bu, ekonomik etkenler ile ekolojik sürdürülebilirliğin arasında yakın ilişki olmadığını göstermektedir (Common ve Perrings, 1992).

Ekolojik perspektifin önemi, insanların karşılaştığı ekolojik hatalardan kaynaklanan kritik problemlerin artmasıyla belirginleşmiştir. Antibiyotik direncinin artmasına bağlı olarak hastalıkların yeniden güçlenmesi, yeni geliştirilen türlerin ekosistemi bozması, kıyı sularında “ölü bölgelerin” oluşması ve iklim değişiklikleri ve iklimsel buharlaşmanın artması sonucu ekolojik tehditlerin çoğalması gibi olayların tümü insanların ekonomik aktivitelerinin arttığını gösteren önemli kanıtlardır. Holling’in değindiği gibi:

Güneydeki artan insan nüfusu ve etkilerinin dünya genelinde yaygınlaşması, yalnızca ülkelerde değil tüm dünyada fonksiyonel çeşitliliği azaltan ve uzaysal homojenliği arttıran Kuzey ve Güneydeki sömürücü yönetimlerle birleşmiştir. Yapılandırıcı süreçlerin fonksiyonel çeşitliliği ve uzaysal heterojenlik; insanların buna uyum sağlaması ve öğretilmesi için verilen zaman ve ekolojik hizmetlerin korunmasını sağlayan ekolojik dayanıklılık, esnekliğin iki önemli belirleyicisidir. Günümüzde bu iki kritik özellik dünya genelinde uzlaşmaya varmışlardır (Holling, 1994).

Özellikle Afrika kıtasındaki AIDS’in korkutucu etkisi, insanlar tarafından ekosistem direncinin yıkılmasının sonucu olarak ortaya çıkan belki de tarihteki en

kötü örnektir. AIDS muhtemelen yağmur ormanlarındaki primatlardan kaynaklanmış ve insanların ormanları işgali sonucu yayılmaya başlamıştır. İzole olmuş küçük topluluklar dışında; AIDS diğer zararlı virüsler ve böcekler gibi küresel ticaret ve seyahat yoluyla dünya geneline yayılmıştır. Ekolojistlerin çok iyi bildiği bu tür şiddetli ekolojik tepkilerle nüfus kontrol altına alınmaktadır. Ancak ekolojistler, şimdiye kadar gelişme kavramını şekillendiren ekonomistler ve kural koyucuların düşüncelerinden tamamen farklı düşünmektedirler.

Sürdürülebilirlik, nüfusun azaltılması ya da tüketimin sınırlandırılmasından çok daha fazlasını içermektedir. Buna göre ürün ve teknolojiye seçimlerimizi ekosistem bütünlüğü ve canlı türlerinin çeşitliliğini dikkate alarak yönlendirmemiz gerekmektedir. Ekonominin biyofizik biliminden bağımsız hale gelmesi gücümüzün hiçbir zaman yetmeyeceği bir lüks olmuştur. Common ve Perrings'e göre:

Ekolojik ekonomi yaklaşımı, ne bütün bir sistemi ne de sistemin anahtar bileşenlerini tehdit eden bir akımla ayrılmış kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bir sistemin sürdürülebilir olması için kendilerini sürdürülebilir kılan tüketim ve üretim amaçlarına hizmet etmesi gerekir. Eğer mevcut tercihler ve teknolojiler tüketici egemenliği kavramında benimsenmişlerse ve sürekli değillerse, sürdürülebilir de değillerdir, o zaman sistem tamamen istikrarsız olacaktır. Bu konuları belirleyen uygun politik araçlar çok değişken ve karmaşık yapıdadırlar... Bu, sürdürülebilirliğin ekolojik ekonomisinde bireylerin içinde bulunduğu sistemin ihtiyaçlarına ayrıcalık tanıyan önemli kavramdır (Common ve Perrings, 1992).

Daha açık şekli ile ekonomi ve ekolojinin entegrasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır ve bu yalnızca sürdürülebilirliğin üçüncü ögesi olan sosyal perspektifin yardımı ile başarılabilir. Problemimizi çözmek için düzenleme yapılmamış pazarlara güvenemiyorsak, bilinçli sosyal faaliyetlere yönelmeliyiz. Ancak bu sosyal aktivite kim tarafından ve hangi düzeyde gerçekleştirilecektir? Ve bugüne kadar eşitsizlik devam etmiş, gelişmenin diğer büyük hataları ile ilgili çevresel konular nasıl oluşmuştur? Bunun yanıtı, sürdürülebilir gelişme için uygulanan politikaların formülündeki anahtar noktaları araştırdığımız sosyal alandadır.

5.Sosyal Perspektif

Belirtmiş olduğumuz sürdürülebilir kalkınmanın savunucuları yeni paradigmanın temel parçası olarak gelişmenin sosyal ögesini kabul etmişlerdir (Holmberg ve Sandbrook, 1992). Böyle yaparak, daha eski bir perspektifin önemini de onaylamışlardır. “İnsani gelişme” yaklaşımı ekonomi kuramının tarihinde sağlam temelleri olan temel ihtiyaçlar ve eşitlik ile ilgili konuları vurgulamaktadır. Sudhir Andand ve Amartya Sen, eski ekonomi kuramcılarıyla başlattıkları modern ekonomide insani gelişme yaklaşımının tersine refahın maksimize edilmesi görüşünün baskın olarak kabul görmesi ile ilgili kaygılara dikkat çekmişlerdir:

Ekonomik analizler ve politika yapabilen kuruluşlar insani gelişmenin taleplerini yerine getirememiştir. Bu yaklaşım, yeni bir türün geliştirilmesinden daha çok var olanı iyileştirme yönündedir... İnsani gelişme ile ilgilenmek ekonominin temelindeki diğer öncelikleri izlemeyi ve bunlarla rekabet etmeyi gerektirmektedir. Üretim, zenginlik ve finansal başarıyla meşgul olmak için birkaç yüzyıl boyunca ekonomi izlenmelidir... Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GSMH) ya da milli servet gibi değişkenlere odaklanan baskın çağdaş gelenek, eski zenginleşme yönelimli yaklaşımın devamıdır (Anand ve Sen, 1996).

Belirttiğimiz gibi, kalkınmadaki temel ihtiyaç ve eşitliğe odaklanılması, İnsani Gelişme Raporunun Birleşmiş Milletler Gelişme Programı serisinde gösterilmiştir. Kişi başına düşen GSMH ya da GSYH'dan elde edilen ilerlemenin farklı ölçeklerini içeren İnsani Gelişme Endeksinin(İGE) hesaplanmasına ek olarak; İnsani Gelişme Raporları her yıl demokratik yönetim (1993), cinsiyet eşitsizliği (1995) ve yoksulluk (1997) gibi sosyal ve ekonomik gelişmenin farklı boyutlarına odaklanmaktadır (UNDP, 1990-1998).

İGE; ortalama 0 ve 1 arasında bir endekse ulaşabilmek için yaşam beklentisi, yetişkin okuryazarlığı ve okul kayıtları oranları ile kişi başı GSMH' yı birleştirmektedir. Sonuçlar, gelişmenin çok boyutlu bir süreç olduğunu ve daha yüksek GSMH'nın daha yüksek refah anlamına gelmediğini göstermektedir. Kosta Rika (İGE=0.883) ve Sri Lanka (İGE=0.704) gibi bazı ülkelerin insani gelişmelerinde kişi başı GSYH oranlarının, benzer diğer ülkelere daha yüksekte olması dikkati çekmektedir. (Brezilya ve Türkiye'de, Kosta Rika ile karşılaştırıldığında kişi başı GSMH İGE=0.804 ve 0.792 oranındadır; Kongo ve

Pakistan İGE=0.538 ve 0.483 oranları ile kişi başı GSMH açısından Sri Lanka'ya hemen hemen özdeştir)(England ve Harris,1992).

İGE hiçbir çevresel ölçek içermemektedir, 1994 raporu sürdürülebilirlik ve eşitlik arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır:

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, şu andaki yaşam biçimlerinin kabul edilebilir olup olmadığı ve bunları gelecek nesillere geçirmek için herhangi bir neden olup olmadığı konularını öne çıkarmaktadır. Nesiller arası eşitlik, nesiller arasında elden ele geçmesi gerektiği için dünyanın gelir ve tüketim modellerinin yeniden yapılandırılması sürdürülebilir kalkınmanın stratejileri için gerekli bir önkoşul olabilir... Günümüzdeki eşitsizlikleri devam ettiren kalkınma modelleri ne sürdürülebilirdir ne de sürdürmeye değerdir (UNDP, 1994).

1997 raporunda, “Yoksulluğun Yeni Güçlerine Direnmek” konulu bölümde dünyanın yoksullaşmasına neden olan şartları kötüleştiren faktörler tartışılmaktadır. Bunların en önemlileri arasında “yeni bir yoksulluk dalgası yaratan ve eski kazanımları boşa çıkaran HIV/ AIDS pandemikleri vardır. Diğer faktör, kırdaki yoksulların çoğunun yaşamda kalmaya çalıştığı kurak, bataklık, çorak ve dik yamaçlı sınır topraklarında çevresel bozulmaların olmasıdır (UNDP, 1997).

Daha açık bir şekilde, çevresel sürdürülebilirlik konusu yoksulluk ve eşitsizlik konuları ile ayrılamaz durumdadır. Sıklıkla belirttiğimiz ilgili nedenlerin yoksulluğu arttırması ve kırdaki geçimi zorlaştırması sonucu yaşadıkları yerleri değiştirmek zorunda kalan insanların ormanlara, balık yataklarına ve sınır topraklarına yığılması çevresel yıkımı hızlandırmaktadır.

Eğer çevre ve eşitlikle ilgili problemler birbiriyle bağlantılıysa çözümleri de birlikte olmalıdır. Üçüncü Dünya standartlarına ilişkin eleştirilerde, batı gelişme modelinin kendisinin tek başına büyük bir problem yarattığı görüşüne varılmıştır. Bu model, Rostow'un gelişme paradigmasındaki orijinal aşamalarda ima edilen genel iyimserlikle, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler arasındaki temel güç farklılıkları gibi milletler arasındaki sosyal ve kültürel farklılıkları da yok saymıştır. Yer değiştirerek şartları düzeltme anlayışına sahip gelişme modeli de, küreselleşmenin geçimlerini tehdit ettiği çoğu insanın yaşamlarında kötü koşullar ile karşılaşmalarına neden olmuştur.

...Üçüncü dünya ülkelerinin çoğunda yöresinde batılı gelişme anlayışına ilişkin deneyimler; bir yere özgü kültürel, politik ve ekonomik sistemlerin bozulmasıyla; cinsiyetler ve sınıflar arasında, kastlar ve etnik gruplar arasında yaşam koşullarındaki eşitsizliğin artmasıyla; biyofizik çevrenin bozulmasıyla ve biyofizik çevreye ulaşımının zorlaşmasıyla ortaya çıkmıştır (Porter ve Sheppard, 1998).

Sürdürülebilir ve eşit kalkınma modellerini incelerken, Pablo Escobar'ın söz ettiği gibi Batının güç ve “modernleştirme” görüşüyle egemenleştirilmiş “gelişme tanımı”nın temel bir değişime ihtiyaç duyulduğunu kabul etmeliyiz. Sürdürülebilir kalkınma sürecinin demokratikleştirilmiş, dağıtılmış ve değişik milletlere yayılmış olması gerekmektedir. Bu varlığın dağıtılması ile varlığın korunmasını da dengede tutmalıdır. Bunun yanı sıra Batı modelleri ve küresel pazarın modernleşmiş etkilerine karşı eleştirel düşünmeyi de içermelidir.

Bu yalnızca, kalkınma paradigmasında köklü değişikliklere ihtiyaç olduğunun farkında olan radikal eleştirmenler için geçerli değildir. Dünya Bankası son yıllarda, sosyal kapitalin, devletin, yerel yönetimlerin ve hükümet dışı organizasyonların/sivil toplum örgütlerinin kalkınmadaki önemini tartışan bir rapor ortaya koymuşlardır (World Bank, 1997). Dünya Bankası'nın katılımcı demokrasi, kişisel yönetim ve sosyal kapital gibi daha gelenekçi yaklaşımı, GSMH gibi kalkınmanın standart ölçeklerine göre daha yararlı görülmüştür. Bu faktörlerin öneminin açıklanması pazar yönelimli ekonomi kuramcıları için yeni bir başlangıçtır.

Ayrıca Dünya Bankası, sürdürülebilir kalkınmanın belirleyicilerini açıklayan *gerçek birikimlerin* belirlenmesine ilişkin bir araştırma ortaya koymuştur: “ülkelerde kirliliğin neden olduğu zararlar ve doğal kaynakların tüketilmesi sonucu geriye kalan birikimlerin gerçek oranları”. Sosyal ve çevresel faktörlerin birleştirilmesiyle elde edilen bu yeni girişim, temel görüş içinde kendi yolunu çizen gelişme politikasının eski düşüncelerini de göstermektedir.

Dünya Bankası'nın ekonomi müdürü Joseph Stiglitz, serbest pazarların ve küreselleşmenin üstünlüğü konusunda “Washington ortak görüşü”ne itiraz etmiştir (Stiglitz, 1997). Stiglitz, bilgilerin asimetric kontrolü yüzünden zarar görmüş olan “serbest pazar” hareketlerinin çoğu alanda mevcut olduğunu iddia etmektedir. Bu anlaşılması oldukça zor olan ekonomi kuramını, pazar girdilerinin biçimlendirilmesinde etkili kurumlar ve sosyal normların öneminin farkına

varılması şeklinde açıklayabiliriz. Bu anlam, makro ve mikro düzeylerdeki hükümet faaliyetlerini ve sosyal faaliyetleri doğrulamakta; gelişmenin daha kesin kuralları olmasına neden olmaktadır. Bu açıdan, Stiglitz, gelişmenin özgün kuramcılarının amaca yönlendirici yaklaşımlarına geri dönmüştür (sosyal ve çevresel birleşenler açısından daha güçlü olan amaçlar hariç).

Kalkınma kurumlarının içindeki ve dışındaki eleştiriler arasında çok büyük bir fark olduğu; gelişme kuramları ve uygulamalarından memnun olunmadığı; buna yeni ortaya çıkan paradigmanın öğelerinin neden olduğu anlaşılmaktadır. Bizler 21.yüzyılda gelişmeye yeni bir bakış açısı sağlamak için ekonomik, ekolojik ve sosyal perspektiflerin birleştirilmesini başarabilecek miyiz?

6.Perspektiflerin Sentezi

Geliştirilmiş temel konuları kısaca gözden geçirelim:

- Orijinal kalkınma fikri geleneksel toplumdan kitlesel tüketim toplumuna doğru geçiş sonucu ortaya çıkmıştır. Bu yapı içinde, temel ihtiyaçların eşit şekilde karşılanması ile ekonomik kalkınmadaki azalma arasında büyük bir gerilim olmuştur. Son yarım asırdır devam eden kalkınma adaletsiz olmaya ve olumsuz çevresel etkileri arttırmaya devam etmiştir.
- Sürdürülebilir kalkınma kavramı ekonomik olarak temel anlamını korurken, sosyal eşitsizliklere ve çevresel bozulmalara çözüm getirmelidir.
- Doğal kapitalin korunması, sürdürülebilir ekonomi üretimi ve nesiller arası eşitlik için gereklidir. Pazar mekanizmaları doğal kapitali korumada etkili olmamışlardır aksine tüketme ve bozma eğilimi göstermişlerdir.
- Ekolojik perspektifte, nüfus ve toplam kaynak taleplerinin ikisi de ölçekte sınırlandırılmalı ve ekosistemlerin bütünlüğü ile türlerin çeşitliliği korunmalıdır.
- Sosyal eşitlik, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının yerine getirilmesi ve katılımcı demokrasi gelişmenin çok önemli öğeleridir ve çevresel sürdürülebilirlikle yakından ilişkilidir.

Bu prensipler birlikte ele alınarak, kalkınma süreci için yeni bir yönerge önerilmektedir. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın özgün amaçlarının değiştirilmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Ekonomik kalkınma, özellikle yetersizlikleri olanlar için çok gereklidir, ancak küresel limitler önemli bir konudur ve tüketim düzeylerinin yükseltilmesi ülkeler için başlıca amaç olmamalıdır. Alan Durning, sürekli artan

tüketimden daha çok, güçlü sosyal kurumların bulunduğu sağlıklı bir çevrede orta düzeyde tüketimin ideal olduğunu belirtmektedir (Durning, 1992).

Değiştirilmiş gelişme amaçlarına ulaşabilmede, pazar mekanizmasının sınırlarını tanımak da gerekli olacaktır. Kalkınma politikasının yapısal düzenlemesi sırasında serbest pazarların üstünlükleri kural koyucular için inancın tanımı olmuştur; bu inanç şimdi Dünya Bankası'nın kabul ettiği şekliyle gözden geçirilmelidir. Pazarlar bazı koşullar altında ekonomik verimliliğin kazanılması bakımından çok iyi olabilirken, çoğunlukla sürdürülebilirlik için zarar verici hale gelmektedir. Yol gösterici pazarlar çoğunlukla spesifik çevresel amaçlara ulaşabilmede yararlı araçlar olabilmektedir. Pazardaki çevresel değerler ve yararları yansıtmak için “dışavurumların özümsemesi” üzerine ekonomik bir literatür bulunmaktadır (Markandya ve Richardson, 1993). Ancak daha geniş perspektifte bu, sürdürülebilir kalkınma politikalarına rehberlik etmesi gereken sosyal ve çevresel amaçlar ile kuralların düzenlenmesinin toplumsal ve kurumsal süreçleridir.

Sürdürülebilir kalkınmanın doğasını daha kesin bir şekilde tanımlamak için araştırmalarımıza göre, iki sınır noktadan kaçınmak akıllıca olabilir. Birisi, ekonomik üretimin sabit ya da artan şekilde olmasını sağlayan “katkısız sürdürülebilirlik” kavramıdır. Bu yaklaşım, sürdürülebilirliğin sosyal ve ekolojik yönleriyle daha az ilgilenen neoklasik ekonomi teorisinden destek almaktadır. Eğer bu konulardaki tek amaç üretim düzeyinin yüksek tutulması olursa, sürdürülebilirlik probleminin çözümü son derece kolaydır, ancak önerilen çözümler yalnızca daha kötü problemleri de doğurabilir.

Üretim yönelimli sürdürülebilirliğin savunucuları, çoğunlukla istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarabilecek teknolojik düzenlemelere yönelmektedirler. Fosil yakıtı alternatif olarak nükleer güç, ürün alanlarının arttırılmasında genetik mühendislik, plankton üretiminin ve karbon tespitinin arttırılmasında okyanuslara demir ekimi ile ilgili konuların tümü teknolojik yönetim zihniyeti gerektirir. Ancak hepsinin sonucu tehlikeli ve geri döndürülemeyecek bir potansiyele sahiptir. Nükleer atık yönetimi probleminin çözülememesi, genetik transfer ve küresel iklimin kontrol mekanizmalarını işlevsel hale getirerek direncin gelişmesi sonucunda kazara üstün özellikli yabancı otların ve haşerelerin yaratılması gibi konular “sürdürülebilir büyüme” için yapılan iyimser planlara karşı tedbirli davranmaya neden olmaktadır.

Diğer nokta da, sosyal ve ekolojik konularla ilgili tartışmalarımızda ulaşılmaması arzu edilen amaçların sürdürülebilir kalkınma tanımına eklenmesi mümkündür. Bizler çevrenin korunmasını, sağlık ve eğitimin geliştirilmesini, cinsiyet eşitliğini, katılımcı demokrasiyi, barışı, uluslararası işbirliğini ve diğer iyi olan her şeyi istemekteyiz. Ancak bunun analitik değeri ne olacak ve bu, zor ticari işler, köklü sosyal çatışmalar ve uzun zamandır var olan ciddi çevresel bozulmalar ile başa çıkmamıza nasıl yardım edecek?

Bazı orijinal kuralları içeren ekonomik kalkınmanın analizini yeniden yaptığımızda, istenen amaçlar ve mevcut kaynaklar arasında iyi bir denge kurmak için dikkatli olmalıyız.

Küresel bir bakış açısı getirmek ve prensiplerin gelişmeye katkısını anlamak için bazı sektörel özellikleri inceleyebiliriz. Her bir temel alanda var olan sürdürülebilirlik, tekniklerden ve üretimin organizasyonundan elde edilen büyük değişim anlamına gelir.

- **Tarım:** Artan nüfusun beslenme ihtiyacı ile birlikte kişi başına düşen tüketim düzeyinin de artması, küresel toprak ve su sistemlerini zorlamaktadır (Harris ve Kennedy, 1999). Buna iki katı düzeyde cevap verilmelidir. Üretim tarafında; ciddi toprak bozulmaları ve su kirliliği ile su çekilmesine neden olan yüksek girdili teknikler, organik toprak yapılandırıcısı, haşere yönetimi ve etkin sulama yöntemleri ile yer değiştirmelidir. Bu zamanla, tarımsal tekniklerin gelişmesindeki yerel bilgi ve katılımcı girdisine olan güvenin daha da artacağını göstermektedir (Pretty ve Chambers, 2000). Tüketim tarafında ise, hem nüfusun büyümesindeki sınırların, hem de yiyecek dağıtımındaki eşitliğin ve verimliliğin artmasına, üretimdeki olası kaynak sınırlamalarına karşı büyük önem verilmektedir.

- **Enerji:** 2050'den önce fosil yakıtların geçişinin sağlanması, özellikle sera gazlarının birikmesinin önlenmesi, sınırların koyulmasının gerekli olacağı anlamına gelmektedir (MacKenzie, 1996). Fosilsiz enerji sistemi önemli ölçüde daha fazla dağıtılacak, bölgesel şartlara daha kolay uyum sağlayabilecek rüzgar, biyo yakıt ve elektriksiz güneş gücü gibi sistemlerin olanaklarından yararlanılabilecektir. Günümüzde birçok ülkede yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi için kapital kaynaklar seferber edilmesi gerekmektedir.

- **Endüstri:** Küresel endüstriyel üretim ölçeğindeki artış kadar, üretim sonucunda ortaya çıkan kirliliğinin kontrol altına alınması yeterli boyutlara

ulaşamamıştır. “Endüstriyel ekolojinin” yeni konsepti, üretim döngüsünün bütün aşamalarında emisyonun azaltılması ve materyallerin yeniden kullanılması amaçlarına dayanan endüstriyel sektörlerin tümünün yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir (Socolow, 1994). Tüzel kişiler ve hükümet arasındaki geniş işbirlikçi çaba kadar ortak reform ve para kazanma (“greening”) amaçlarının başarılmasına da ihtiyaç duyulmaktadır.

- **Yenilenebilir Kaynak Sistemleri:** Dünya’da balık yatakları, ormanları ve su sistemleri ciddi şekilde baskı altındadır (Platt-McGinn, 1998). Gelecek yüzyılda bütün sistemlerde daha çok talep olacağı beklendiğinden, kurumsal yönetimin tüm düzeylerinde acilen reformlar yapılmalıdır. Çok yanlı sözleşmeler ve küresel fon temini sınır ötesi kaynakların korunmasını gerektirmektedir; ulusal kaynak yönetimi, sistemleri sömürücü hedeflerden korumayı ve sürdürülebilir ürün elde etmeyi hedef haline getirmelidir; yerel topluluklar kesin şekilde kaynakların korumasına dahil olmalıdır.

Bu alanların her biri ekonomik olduğu kadar sosyal ve kurumsal olan amaçları sorgulamaktadır. Sürdürülebilirlik için yalnızca sosyal bileşenler hedeflenmiş bir amaç değildir, ekonomik ve ekolojik bileşenleri başarmak da gereklidir. Tüzel kişileri, yerel ve ulusal hükümeti ve uluslararası organizasyonları içeren tüm mevcut kurumlar, eğer sürdürülebilirlik kavramının gelişmesi için motive edilmiş olurlarsa, sürdürülebilir kalkınmanın gerektirdiklerine uymak zorunda kalacaklardır. Demokratik yönetim, katılım ve temel ihtiyaçların karşılanması yeni kalkınma sentezinin esas parçalarıdır.

7.Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Yeni Hedefler ve Yeni Politikalar

1998’de yaklaşık yarım yüzyıldan bu yana gelişme politikalarının biçimlendirilmesinde etkili olmuş, büyümenin aşamaları teorisinin yaratıcısı W.W. Rostow; gelişme konularına ilişkin başka bir bakış açısı önerdi, ancak bu kez yirmi birinci yüzyılı sabırsızlıkla beklemekteydi. Burada, gelişmenin gerekliliklerini değiştiren geniş kapsamlı ekonomik aktivitelerdeki yöntemlerin, ekonomik büyümenin ve popülasyonun derin etkilerini kabul etmektedir:

Günümüzden 21. yüzyılın ortalarına kadar olan dönem, büyük olasılıkla kaynaklardaki ve çevredeki bozulmaların en üst düzeyde olduğu; uluslararası topluluklardaki politik etkilere, ekonomik potansiyele ve nüfusa ilişkin düzenlemelerin yapıldığı bir süreç olacaktır... Eğer dünya genel bir afet olmadan şimdiki nüfusun iki katını taşıyabilirse, endüstrileşmiş olan her biri

1.5 milyara yakın nüfuslu iki ülkeye sahip olacağız: Hindistan ve Çin. Bu, her bir ülke için, Birleşik Devletlerin nüfus düzeyinden tahmini 5 kat fazla olacaktır. Her bir ülkenin gelecek yüzyılın ortası itibariyle o zamanki mevcut endüstriyel ve tarımsal tekniklere hakim olmaları gerekmektedir. Benzer şeyler Asya ve Latin Amerika'nın diğer büyük ülkeleri için de söylenebilir... Böylece, günümüzden 2050 yılına kadar olan dönemde, bir yandan kaynaklardaki bozulmalar en üst düzeyde olacak, diğer yandan, dünyada yeni endüstriyel bir güç girişi yaşanacaktır (Rostow, 1998).

Rostow böylece, 1960'ta tasavvur ettiği gibi gelişmeye ilişkin önceki görüşlere çok farklı sorular yönelterek küresel tabloyu değiştiren ve gelişmenin başarılı olmasını sağlayan bir yöntemi kabul etmiştir. Yeni yüzyıl, sınırlı üretim kapasitesi, yetersiz beslenme, yaygın yoksulluk gibi gelişme problemleri ile kaynak sınırlamaları, çevresel baskılar ve çözülmemiş ya da artan eşitsizlik gibi problemleri belirleyecek yeni bir modeli araştırmak için en uygun zaman olacaktır.

Bizler sürdürülebilir kalkınmanın hem genel prensiplerini hem de spesifik ihtiyaçlarının bazılarını vurguladık. Bu kavram geniş ölçüde kabul edilmiştir ama tartışmakta olduğumuz üçlü teorik yapılandırmanın anlamı görüldüğünden daha geniş kapsamlıdır. Kalkınma teorisi, belirttiğimiz gibi, daima analitik olarak olumlu olduğu kadar kuralcı bir yapıya da sahiptir. Bugün, modern teknoloji ile geleneksel aklın birleştirildiği; ancak ekonomik, politik ve sosyal teorilerdeki geleneklerin ihmal edildiği yeni güçlü bir görüşe ihtiyaç duymaktayız.

Burada tartışılan şey, Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun 1987 yılındaki raporundan bu yana hızlı bir şekilde yaygınlaşan bir diyalogu yansıtmaktadır. Rahatsız eden şey daima detaylardadır; Günümüzde sürdürülebilir kalkınma kavramının dönüşümü için birçok disiplinden teorisyen ve uygulayıcılar büyük çabalar göstermektedirler.

KAYNAKLAR

- Anand, S. ve Sen A. K. (1996). Sustainable Human Development: Concepts and Priorities. United Nations Development Programme, Office of Development Studies Discussion Paper Series.
- Backhouse, R. (1991). A History of Modern Economic Analysis. Basil Blackwell, Oxford, UK.

- Bossell, H. (1999). Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications: A Report to the Balaton Group. p.2, International Institute for Sustainable Development (IISD), Winnipeg, Canada.
- Ciriacy-Wantrup, S.V. (1952). Resource Conservation. University of California Press, Berkeley.
- Cline, W. (1992). The Economics of Global Warming. Institute for International Economics, Washington, D.C.
- Common, M. ve Perrings C. (1992). Towards an Ecological Economics of Sustainability. *Ecological Economics*, 6 (1), 7-34.
- Daly, H. E. (1991). Steady State Economics. Island Press, Washington, D.C.
- Daly, H. E. (1994). Operationalizing Sustainable Development by Investing in Natural Capital. Investing in Natural Capital: The Ecological Economics Approach to Sustainability. (Eds. AnnMari Jansson et al.). Island Press, Washington, D.C.
- Durning, A. (1992). How Much is Enough? The Consumer Society and the Future of Earth. Worldwatch Environmental Alert Series. (Ed. Linda Starke). W.W.Norton, New York and London.
- England, R. ve Harris, J. (1997). Alternatives to Gross National Product: A Critical Survey. Tufts University Global Development and Environment Institute Discussion Paper #5, <http://www.tufts.edu/gdae>.
- Harris, J. M. ve Kennedy, S. (1999). Carrying Capacity in Agriculture: Global and Regional Issues. *Ecological Economics*, 29 (3), 443-461.
- Holling, C.S. (1994). An Ecologist View of the Malthusian Conflict. Population, Economic Development, and the Environment. (Eds. K. Lindahl-Kiessling and H. Landberg). p. 79-104, Oxford University Press, New York and Oxford.
- Holmberg, J. ve Sandbrook, R. (1992). Sustainable Development: What Is to Be Done? Making Development Sustainable: Redefining Institutions, Policy, and Economics. (Ed. J. Holmberg). International Institute for Environment and Development, p. 19-38, Island Press, Washington, D. C.
- Howarth, R. B. ve Norgaard R. B. (1993). Intergenerational Transfers and the Social Discount Rate. *Environmental and Resource Economics*, 3 (Aug.), 337-358.
- MacKenzie, J. J. (1996). Oil as a Finite Resource: When will Global Production Peak? Discussion paper: World Energy Modernization Plan. (Eds. F.

- Ackerman et al). World Resources Institute, Washington, D.C.
<http://www.wemp.org>.
- Markandya, A. ve Richardson, J. (1993). Environmental Economics: A Reader, Part III: Instruments for Environmental Control and Applications. St. Martin's Press, New York.
- Norgaard, R. B. (1994). Development Betrayed: The End of Progress and a Coevolutionary Revisioning of the Future.p.2, Routledge, New York and London.
- Platt-McGinn, A. (1998). Rocking the Boat: Conserving Fisheries and Protecting Jobs. Worldwatch Institute, Washington D.C.
- Porter, P. W. ve Sheppard, E. S. (1998). Views from the Periphery: Encountering Development. A World of Difference: Society, Nature, Development. (Eds. P. W. Porter and E. S. Sheppard). Guilford Press, New York.
- Pretty, J., ve Chambers, R. (2000). Towards a Learning Paradigm: New Professionalism and Institutions for Agriculture. Rethinking Sustainability: Power, Knowledge, and Institutions. (Ed. Jonathan M. Harris). University of Michigan Press.
- Rostow, W.W. (1960). The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rostow, W. W. (1998). The Great Population Spike and After: Reflections on the 21st Century. Oxford University Press, New York and Oxford, UK.
- Socolow, R. et al. (1994). Industrial Ecology and Global Change. Cambridge University Press, New York and Cambridge, England.
- Stiglitz, J. (1997). An Agenda for Development for the Twenty-First Century. Presented at the World Bank Ninth Annual Conference on Development Economics.
- Streeten, P., Burki, S., Ul Haq, M., Hicks, N. ve Stewart F. (1981). First Things First: Meeting Basic Human Needs in the Developing Countries. Published for the World Bank, Oxford University Press, New York and Oxford.
- Toman, M. A. (1992). The Difficulty in Defining Sustainability, Resources, 106, 3-6.
- UNDP (1994). Human Development Report.
- UNDP (1997) Human Development Report, Chapter 3.

- Vitousek, P.M., Ehrlich, P.R., Ehrlich, A.H. ve Matson, P.A. (1986). Human Appropriation of the Products of Photosynthesis. *BioScience*, 36 (6), 368-73.
- World Bank (1997). *Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable Development*. The World Bank, Washington, D.C.
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*.